

**ПРО КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ГАЛУЗІ ПРАВА
У СВІТЛІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО
ПРАВА САМОСТІЙНОЮ ГАЛУЗЗЮ ПРАВА**

Р. Б. Прилуцький

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Наукова дискусія стосовно співвідношення цивільного і господарського права на теренах нашої країни відбувається починаючи з 20-х років минулого сторіччя [1]. Не досягаючи кінцевого, всіма визнаного результату, ця дискусія була і залишається значним стимулом для численних наукових доробок представників цивільного, господарського та цілої низки інших споріднених галузей права. Із введенням у дію Цивільного і Господарського кодексів України 2003 р. (далі – відповідно ЦК і ГК) ця дискусія не отримала логічного завершення. Основні науково-теоретичні проблеми не розв’язані і потребують подальших досліджень.

Однією з таких проблем нині є, безперечно, проблема визнання господарського права самостійною галуззю права, вирішення якої, у свою чергу, залежить від формування методично правильного підходу до визначення поняття самостійної галузі права, її ознак.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні дослідження проблем визначення поняття самостійної галузі права, визнання господарського права самостійною галуззю і розмежування його з цивільним правом знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: С. С. Алексеев, В. К. Андреева, Д. В. Боброва, В. І. Борисова, С. М. Братусь, О. М. Вінник, В. М. Гайворонський, В. П. Грибанова, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, Є. Р. Зельдіна, Г. Л. Знаменський, О. С. Іоффе, А. І. Камінка, О. О. Красавчиков, І. Є. Красько, В. В. Лаптев, В. В. Луць, В. К. Мамутов, В. С. Мартем’янова, Д. Й. Мейер, І. Г. Побірченко, О. А. Пушкін, Ю. К. Толстой, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневич, В. С. Шербина, О. І. Ющик, В. Ф. Яковлева та ін. Проте і на сьогодні ці проблеми залишаються дискусійними.

Мета даної статті полягає в тому, щоб у світлі питання розмежування названих галузей права розглянути теоретичні проблеми визначення самостійної галузі права і надати пропозиції щодо їх розв’язання. Правильне вирішення цього питання дозволило б не тільки теоретично ці галузі розмежувати, але й вийти на більш досконалий рівень правового регулювання цивільних і господарських відносин.

Основні результати дослідження. Проблема розмежування господарсько-го та цивільного права завжди була складною. Теоретичним підґрунтям її розв'язання для більшості дослідників була і залишається понині теорія (яка ще в радянський період у теорії права стала панівною) про те, що відокремлення самостійних галузей права можливе *за двома критеріями* – предметом і методом правового регулювання [2, с. 51; 3, с. 136-137; 4, с. 112-113]. Така теоретична конструкція склалася внаслідок двох наукових дискусій. Під час першої дискусії (1938-1941 рр.) більшістю вчених була сприйнята точка зору про те, що поділ права на галузі повинен здійснюватись за таким об'єктивним критерієм як *предмет правового регулювання* – сукупність однорідних суспільних відносин, що піддаються автономному (відносно самостійному) правовому регулюванню. Наприклад, майнові відносини, що мають вартісний характер, внаслідок специфіки змісту правових норм, що їх опосередковують, можуть бути віднесені до цивільного права, а владно-управлінські відносини – до адміністративного права. Проте порівняно скоро стало зрозумілим, що одного предмету для диференціації галузей права не достатньо. Норми права можуть регулювати один і той же предмет, але відноситись до різних галузей права. Класифікація галузей права тільки за предметом правового регулювання, по суті, зводила питання про систему права до питання про систему суспільних відносин.

У ході другої дискусії (1955-1958 рр.) було визнано необхідним, крім *основного критерію* поділу права на галузі (предмета правового регулювання), виділити і *додатковий критерій* – метод правового регулювання як сукупність юридичних засобів впливу на суспільні відносини, що використовуються державою для правового регулювання цих відносин. Вважалося, що кожна галузь права характеризується відносно визначеним і стійким методом правового регулювання, який обумовлений характером суспільних відносин, що ним регулюються. При цьому визнавалось, що часом між методами різних галузей права спостерігається певна схожість. Проте це не значить, що вони є однаковими. Галузь права при цьому розглядалась як сукупність взаємопов'язаних між собою норм, об'єднаних спільністю предмета і методу правового регулювання, що об'єктивно відокремилися всередині системи права [5, с. 398-399]. Предмет при цьому повинен бути однорідним, тобто охоплювати однакові за правовою природою суспільні відносини, а метод правового регулювання «своїм», тобто належати самостійній галузі права.

Проблематичність такої теоретичної конструкції заставляє її прихильників експериментувати. Так С. С. Алексєєв, наприклад, вважає, що предмет має бути своїм, тобто, цілим комплексом однорідних суспільних відносин, але головною особливістю кожної галузі права є не предмет, а особливий «юридичний режим» (метод регулювання), котрий у більшості орієнтований на способи правового регулювання – дозволи, заборони, зобов'язання [2, с. 51]. Під юридичним режимом у розглянутій області правових явищ він розуміє особливу цілісну систему регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання – особливим порядком виникнення й формування змісту прав і обов'язків, їх здійснення, специфікою санкцій, способів їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень норм, що поширюються на дану сукупність норм. Хоча рівень специфіки галузевих режимів може бути різним (вони можуть бути генеральними, видовими, спеціальними), кожна галузь права з юридичної сторо-

ни виділяється в правовій системі саме таким режимом регулювання [6, с. 191]. Цікаво зазначити, що ця позиція (С. С. Алексєєва) частиною науковців, наприклад, представниками цивілістичної школи Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого розглядається не як зміна акцентів у пріоритетності двох ознак самостійної галузі права, а як визначення додаткового критерію галузі права – юридичного режиму (механізму) [7, с. 11]. Хоча сам автор, як видно із вищенаведеного, метод правового регулювання з юридичним режимом не розділяє.

Виходячи з цієї теоретичної посилки науковці-господарники весь час намагались будь за що знайти й виокремити саме такий самостійний («свій») предмет і метод господарського права. З цією метою виділяли, наприклад, своєрідність соціалістичних господарських відносин, які неподільно поєднують планово-організаційні та майнові елементи (предмет регулювання). При цьому підкреслювалось, що учасниками господарських відносин є виключно соціалістичні організації та їх підрозділи, а не окремі громадяни [8, с. 8-9, 20; 9, с. 5-7]. Проте вже тоді досить чітко окреслювалось розуміння того, що для виділення самостійної галузі права тільки предмета і методу правового регулювання не достатньо, оскільки за такого підходу вчені весь час стикались з масивами суспільних відносин, які за своїм характером повинні були б бути включені до певної галузі права, але при цьому порушували чистоту однорідності її предмета. Що стосується методу правового регулювання, то «своїх» методів на всі галузі, що презентували на самостійність просто не існувало. У зв'язку з цим В. К. Мамутов зазначав, «що ближчі до істини ті уявлення про систему права, згідно з якими за основу її беруться **предмет і ціль** регулювання» [10, с. 55].

Для більшості нинішніх теоретиків права і вчених-цивілістів проблеми доказування самостійності цивільного права начебто й не існує. Майже в усіх підручниках з теорії держави і права, цивільного права можна зустріти твердження на кшталт: «Щодо місця цивільного права у правовій системі в науці розбіжностей не виникає. Воно однозначно визнається основною самостійною галуззю права, яка має свій предмет та метод правового регулювання» [11, с. 7]. Проте, розглядаючи предмет і метод правового регулювання як теоретичну підставу виділення галузі права, видатний цивіліст радянського періоду і противник господарсько-правової концепції О. С. Іоффе був змушений визнавати, що незважаючи на ясність методологічного шляху розв'язання цієї проблеми, до цих пір нікому ще не вдалося запропонувати її правильне розв'язання **і виробити поняття цивільного права за предметом його регулювання** (виділено автором). Предмет регулювання лише тоді дійсно визначав би собою межі дії відповідної правової галузі, якби із його характеру з невідкладною необхідністю витікала потреба в застосуванні до нього тільки тих норм, які належать до цієї галузі права. Майнові відносини лише в тому випадку дійсно визначали б собою сферу дії цивільного права, якби за своїм характером вони з необхідністю повинні були б регулюватися нормами цивільного права і тільки цими нормами. Але багато майнових відносин за своєю природою такі, що самі по собі можуть регулюватися як за цивільно-правовим, так і адміністративно-правовим порядком, а та обставина, що дане майнове відношення включається в одну, а інше – в іншу правову галузь, чи одне і теж майнове відношення у визначений час підпадає під цивільно-правове, а в інший час – адміністративно-правове регулювання, не може бути, мабуть,

пояснюватися одним тільки характером самих майнових відносин [12, с. 543-544]. А в іншому місці автор зазначав, що «жодна із перерахованих нами ознак не є специфічною для всіх цивільних правовідносин чи тільки для них одних. І якщо, незважаючи на це, цивільні правовідносини все ж таки практично відмежовуються від інших насамперед від адміністративних правовідносин, то пояснюється це тим, що відносини цивільного права мають визначені типові риси, будучи правовідносинами особливого структурного типу як за загальним характером, так і за специфікою їх основних елементів». Розглядаючи ж метод правового регулювання, автор писав: «Ми не вважаємо, що при визначенні цивільного права за його предметом потрібно взагалі відмовитись від специфіки цивільно-правових відносин і говорити про необхідність урахування правового методу регулювання, але у той же час навряд чи можливо зводити до цього вирішення питання у цілому ...». Тому, напевно, він був змушений при визначенні галузі цивільного права і виборі методу правового регулювання суспільних відносин звертатись до специфіки суб'єктного складу, певних історичних умов, можливості та доцільності [12, с. 536, 539, 545-546].

Навіщо ж відомому цивілісту при визначенні цивільного права знадобились усі ці **«особливості структурного типу, специфіка суб'єктного складу, залежність і доцільність»?** Відповідь полягає в тому, що вже вказана нами панівна (у нас) теорія визначення самостійної галузі права вимагає наявності у неї саме такого самостійного предмету її правового регулювання, який би складала однорідні, однакові правовідносини, а метод їх правового регулювання був би своїм. Предметом же цивільного права є особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ст. 1 ЦК). Ці відносини, як визнається і самими цивілістами, не є однорідними.

Стосовно особистих немайнових відносин існує декілька точок зору. На думку однієї групи вчених, цивільне право не регулює, а лише охороняє особисті немайнові права. Так О. С. Іоффе вважав, що цивільне право повинно регулювати тільки ті особисті відносини, які пов'язані з майновими. Що стосується особистих немайнових відносин, які не пов'язані з майновими, то цивільне право здійснює лише їх охорону. Але найкраще, на нашу думку, суть проблеми сформулював В. А. Тархов: «Відносини з приводу немайнових благ, невіддільних від особистості, утворюють самостійний предмет правового регулювання, проте ні за питомою вагою відносин, пов'язаних з особистими немайновими благами, ні за питомою вагою норм регулювання цих відносин не можуть розраховувати на виділення в самостійну галузь» [11, с. 243-244]. Тобто включення до предмету цивільного права особистих немайнових відносин пояснюється не їхнім цивільно-правовим характером, що мало б робити їх однорідними з іншими цивільно-правовими відносинами, а тим, що дівати їх просто нікуди, оскільки для виділення у самостійну галузь їх мало.

Розуміючи неможливість прив'язки до предмета цивільного права особистих немайнових прав за двома критеріями (предмета і методу правового регулювання), оскільки галузь права не може наділити фізичну особу честю, ім'ям, особистою свободою, життям, а юридичну особу – діловою репутацією тощо (тобто регулювати), українські цивілісти, правда, з посиланням на російських,

вбачають вихід у тому, що нібито «цивільне право констатує наявність немайнових благ і визнає свободу індивіда визначати свою поведінку в індивідуальній життєдіяльності на власний розсуд. А звідси – регулятивна функція цивільного права щодо особистих немайнових прав полягає у формі юридичного визнання» [7, с. 13]. Звучить науково, проте не зрозуміло, як же тоді бути з юридичним режимом, який передбачає такі способи правового регулювання як: дозволи, заборони, зобов'язання і під який мають підпасти ці незручні для правового регулювання особисті немайнові права? Начебто інша галузь, наприклад, конституційного права, не могла б так же успішно їх «визнавати».

Зрозуміло, що не зважаючи на будь-які теоретичні конструкції й інші схоластичні викрутаси особисті немайнові права за своєю природою ніяк не можуть підпадати під юридичний режим цивільного права тому, що ніякі «дозволи, заборони, зобов'язання», «визнання» і навіть договори і звичаї, про які чомусь усі цивілісти при визначенні цивільного права забувають, не можуть призначити дату народження людини чи її смерті, захворювання чи виздоровлення тощо і встановити штрафні санкції та відшкодування збитків за порушення цих строків чи взагалі невиконання такого обов'язку. Абсурдність протилежного очевидна для всіх, крім, як виявляється, вчених. Ні, ми не виступаємо проти включення до предмету цивільного права особистих немайнових прав, а проти абсурдів. Що потрібно для того, щоб не було абсурдів? Усього-на-всього визнати правоту В. А. Тархова, що таке включення здійснено виключно для **доцільності**. Нічим іншим пояснити це не можливо.

Проте «однорідність» предмету цивільного права порушують не тільки особисті немайнові відносини. Майнові відносини, які вважаються предметом цивільного права, поділяються принаймні на дві групи – відносини у цивільно-правовій (приватній) сфері за участі фізичних осіб і відносини у сфері господарювання за участі суб'єктів господарювання. Держава за допомогою норм права таким чином окреслила правові засади господарювання, що звичайна фізична особа не може бути суб'єктом господарських відносин. Щоб стати суб'єктом господарських правовідносин, потрібно стати публічним. Через процедуру державної реєстрації, внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців суб'єкт господарювання набуває певного публічного статусу, що забезпечує як його особисті інтереси, так й інтереси держави і суспільства. Ці інтереси держава активно захищає. Згідно з ч. 13 ст. 58 ГК діяльність незареєстрованого суб'єкта господарювання забороняється. Доходи, одержані таким суб'єктом, стягуються до Державного бюджету України у встановленому законом порядку. А за певних умов за таку діяльність згідно зі ст. 202 Кримінального кодексу України може наступати і кримінальна відповідальність.

Участь фізичної особи у цивільних відносинах у силу їх приватного характеру майже нікого не цікавить. Публічний характер суб'єкта господарювання робить його не тільки цікавим, але й відкритим для суспільства, оскільки будь-яка зацікавлена особа має право отримати інформацію про такого суб'єкта, яка обов'язково повинна розміщуватись у Єдиному державному реєстрі, а судам загальної юрисдикції до Єдиного державного реєстру надано доступ (ст. 17, 20, 22-1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців» [13]). Певна річ, що майнові відносини за участю таких суб'єктів

господарювання навряд чи можна визнавати однорідними з відносинами за участі фізичних осіб. І дискусія про це питання ще далеко не є вичерпаною, як цього хотілося б деяким авторам [7, с. 14]. А з урахуванням ще особистих немайнових прав і організаційно-майнових відносин [7, с. 14-15; 14, с. 53-57] зазначене дозволяє робити не дуже втішний висновок про те, що цивільне право визнається самостійною і основною галуззю права всупереч тому, що предмет його правового регулювання складається із неоднорідних правовідносин.

Давайте подивимось, можливо, метод правового регулювання, як додаткова (чи основана, за С. С. Алексєєвим) ознака, дозволяє визнати цивільне право самостійною галуззю права. Пам'ятаємо, що самостійна галузь права повинна мати свій метод правового регулювання. Із змісту ст. 1 ЦК витікає (і це є постулатом для наших цивілістів), що методом цивільного права є **диспозитивний метод**, за допомогою якого регулюються відносини між рівноправними суб'єктами [15, с. 20-22]. У цивілістичній літературі цей метод може мати якісь особливі назви, наприклад, «метод децентралізації (координації)» [7, с. 14-15] чи навіть не мати чіткої назви, але впливати з характерних ознак [11, с. 21-23]. Однак, коли ми проаналізуємо відносини, що виникають при застосуванні цивільної відповідальності, створенні об'єктів інтелектуальної власності, діяльності господарських товариств, банкрутстві, деліктної відповідальності, окремих питань спадкування, то легко переконаємось, що ці відносини регулюються за допомогою не диспозитивного, а імперативного методу правового регулювання, заснованого на державному примусі [15, с. 21]. Представники цивільного права добре знають про цю «ахілесову п'яту» цивільного права і намагаються або обходити це питання мовчанням, або незграбно прикривати розмовами тільки про право потерпілої від правопорушення особи звернутись до порушника з вимогою про відшкодування шкоди чи/та сплату відповідних санкцій, не згадуючи навіть про те, що правопорушник у разі невиконання вимоги піддається державному примусу з усіма його негативними наслідками [7, с. 16; 11, с. 23].

Таким чином, цивільне право не має також і свого єдиного методу. Якщо ж виходити з логіки цивілістів, які не визнають господарське право самостійною галуззю права на підставі того, що воно не має свого однорідного предмета (охоплюючи господарсько-виробничі і організаційно-господарські відносини) і методу правового регулювання (користуючись диспозитивним і імперативним методами), то можна, за таких обставин, стверджувати, що і цивільного права як самостійної галузі права із нині визначеним предметом і методом регулювання не існує.

У зв'язку з цим доречним буде нагадати про те, що процес визнання цивільного права як самостійної галузі права проходив болісно і у 30-х роках минулого сторіччя був вирішений не науковим, а адміністративним шляхом. У дореволюційній Росії цивільне право не мало домінуючого значення, існуючи поряд з торговим правом. Науковці-юристи того часу відмічали в цих галузях багато спільного і схожого, наприклад, схожі інститути купівлі-продажу, міни, поставки, поклажі і т. д., наполягаючи на тому, що торгове право носить, порівняно з цивільним, прогресивний характер, космополітичне, а цивільне право консервативне і дуже різне, наприклад, не має нічого спільного між сімейним і речовим правом. Предметом цивільного права в основному є речове, спадкове, сімейне право, йому непритаманні такі речі, як: фірма, установа, біржові і товарні папери.

У цивільні правовідносини можуть вступати всі особи, за винятком малолітніх, душевно хворих і осіб з певними цивільними обмеженнями. У торговому праві від осіб вимагається «кваліфікована придатність до торгового обороту... Особа може бути правоздатна, але не торговоздатна». Головним правовим джерелом торгового права був починаючи з 1857 р. Статут Торговий (остання редакція 1903 р.) [16, с. 9-15].

Зауважимо, що така ж «кваліфікована придатність» від суб'єкта господарювання вимагається господарським законодавством, що нині досягається шляхом його державної реєстрації.

З урахуванням окреслених вище проблем постає закономірне і, мабуть, риторичне питання: «Чи можливе у принципі абсолютно «чисте» виділення галузі права за його предметом та методом і чи є, взагалі, у цьому практична доцільність?». І відповідь на нього може бути однозначна: «Ні». І це, як чітко видно із наведених висловів безкомпромисного цивіліста О. С. Іоффе, добре розуміли самі представники радянської цивільно-правової концепції під час закладання підвалин сучасного цивільного права. Тоді перед ними стояла та ж сама проблема – практична неможливість виділити абсолютно чистий предмет галузі цивільного права. Що стосується методу правового регулювання, як способу впливу на певні відносини, то необхідно визнати, що у даних, земних, умовах еволюційного розвитку, при даній духовній енергетиці, рівні самосвідомості люди не змогли винайти для використання більше двох методів регулювання відносин між собою – примусу чи заохочення (відомий батіг і пряник) чи обох разом. У праві – це або імперативний метод, заснований на авторитарному примусі, або диспозитивний метод, який базується на заохоченні ініціативної поведінки суб'єкта. Тому жодна з визнаних нині галузей права не може мати виключно свого методу.

Постає інше питання: «Як до цього ставитись?» Серйозна проблема у зв'язку з цим полягає у тому, що у нашій правовій науці поділ системи права на галузі оцінюється не з точки зору його практичної цінності, а скоріше з позиції підтвердження і захисту певних науково-теоретичних ідей і концепцій. За визнанням відомого російського цивіліста В. К. Андрєєва, «галузевий поділ правової системи Росії – це скоріше данина науковій традиції, ніж об'єктивна реальність, що пізнається» [17, с. 49]. У західній юридичній науці питанню поділу системи права на галузі права такого важливого значення не надається. Існує поділ на приватне і публічне право із застереженням, що в сучасних умовах стає все складніше провести між ними чіткі межі. Цьому сприяє і прагматизм західних юристів, які є менш прихильними до теоретизування й більше турбуються, щоб право сприяло розвитку бізнесу (економіки) [18, с. 98; 19, с. 153]. У доктрині права та правової системи США взагалі, не можливо знайти навіть ознаки дискусії щодо поділу права на галузі. Принаймні, у книзі відомого професора права В. Бернхема (William Burnham) «Вступ до права та правової системи США» про це питання і не згадується [21].

Галузь права потрібна не стільки для науки, скільки для сприяння якомога повному забезпеченню практичних потреб суспільства і людини. Як правильно зазначав В. В. Лаптев, уявлення про систему права як про явище об'єктивне є правильним лише у тому сенсі, що право як юридична надбудова визначається економічним базисом суспільства. Разом з тим потрібно враховувати і суб'єктивний фактор – ціль правового регулювання суспільних відносин, що переслідуєть-

ся державою [8, с. 9]. Певна річ, що таке розуміння права вимагає інших підходів до поділу його на галузі права, який повинен здійснюватись, на наш погляд, не стільки за «власним» **предметом та методом** правового регулювання, скільки за критерієм **необхідності та доцільності** об'єднання певних правовідносин у предмет галузі права з метою досягнення необхідного соціально-економічного результату за рахунок комплексного вивчення та регулювання цих відносин. Виділення самостійної галузі права повинне мати безпосередній зв'язок з потребами практики – забезпечувати оптимальний розвиток законодавства у тій чи іншій сфері суспільних відносин і полегшувати всім учасникам цих відносин користування ним. У цьому зв'язку можна сказати, що відома систематизація норм римського права була здійснена Гаєм саме для полегшення практичного користування ними.

Висновок. Пануюча у правовій науці України теорія виділення галузей права за двома ознаками – предметом і методом правового регулювання – на практиці не дозволяє виділити майже жодної «чистої» галузі права. Виникає необхідність у додаткових критеріях. І таким критерієм має бути завжди критерій **необхідності та доцільності** об'єднання певних правовідносин у предмет галузі права з метою досягнення необхідного соціально-економічного результату за рахунок комплексного їх вивчення та регулювання.

Практична цінність господарсько-правової концепції полягає якраз у тому, що вона поєднує у собі дві необхідні для забезпечення успішного, стабільного і збалансованого економічного розвитку країни складові – приватну ініціативу і державне регулювання, що, як підтверджується досвідом більшості розвинених зарубіжних країн, є умовою соціальної стабільності й дозволяє комплексно вивчати і регулювати ці дві, безперечно не тотожні, складові єдиного господарсько-правового механізму. З урахуванням вже набутого досвіду Україні не слід відмовлятися від господарсько-правової концепції правового регулювання відносин у сфері економіки. Елемент державного регулювання економіки не залежить від часу і не зменшується, як це стверджує В. С. Щербина [20, с. 37], а використовується, в залежності від її стану, як противага перекосам комерційної свободи і гарантія урахування публічних інтересів. Більш того, всесвітня фінансово-економічна криза застала всі розвинуті країни переглянути державне регулювання економіки у бік його значного посилення.

З методологічної точки зору, нам доцільніше розвивати цивільне і господарське право (розділивши їх предмети) на основі вже проведеної кодифікації, здійснюючи подальший розвиток якої в межах окремих самостійних галузей права і сприймаючи ЦК і ГК як повноправні і основні галузеві акти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Прилуцький Р. Б.* Цінність, перевірена часом: господарському праву сто років / Р. Б. Прилуцький // *Юридична наука.* – 2011. – № 1. – С. 93-100.
2. *Алексеев С. С.* Государство и право : учеб. пособие / С. С. Алексеев. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 152 с.
3. *Волинка К. Г.* Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка – К. : МАУП, 2003. – 240 с. – Бібліогр.- С. 229-232.
4. *Темнов Е.И.* Теория государства и права : [учеб. пособ. для вузов] / Е. И. Темнов. – М. : Экзамен, 2004. – 320 с.

5. Теория государства и права : учебник. Изд. 2, перераб. и доп. – Л. : Изд. Ленинградского ун-та, 1987. – 552 с.
6. Алексеев С. С. Теория права. Изд. 2-е, перераб. и доп. / С. С. Алексеев. – М. : Издательство БЕК, 1995. – 320 с.
7. Цивільне право України : підручник: У 2 т. / [Борисова В.І., (кер. авт. кол.), Баранова І. М., Жилінкова І. В. та ін.] / За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасібо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – Т. 1. – 480 с.
8. Хозяйственное право : учебник / Под ред. В. В. Лаптева – М. : Юрид. лит., 1983. – 528 с.
9. Хозяйственное право : Общие положения / Под ред. В. В. Лаптева – М. : Изд. Наука, 1983. – 288 с.
10. Мамутов В. К. Совершенствование правового регулирования хозяйственной деятельности. – К. : Наукова думка, 1982. – 238 с.
11. Цивільне право України : підручник: У 2-х кн. / [О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.] / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – 2-е вид. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 736 с.
12. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву : Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / О. С. Иоффе. – М. : Статут, 2000. – 777 с.
13. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 р. № 755-IV (зі змін. і доповн.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31-32. – Ст. 263.
14. Красавчиков О. А. Гражданские организационно-правовые отношения / О. А. Красавчиков // Советское государство и право. – 1966. – № 10. – С. 53-57.
15. Цивільне право України : підручник / [Є. О. Харитонов, Н. О. Саниахметова]. – К. : Істина, 2003. – 776 с.
16. Невзоровъ А. С. Пособіє къ изучению торговаго права / А. С. Невзоровъ – Юрьев : типография Эд. Бергмана, 1912. – 430 с.
17. Андреев В. К. О проблемах совершенствования ГК РФ / В. К. Андреев // Государство и право. – 2009. – № 3. – С. 45-52.
18. Прилуцький Р. Б. Цінність, перевірена часом: господарському праву сто років / Р. Б. Прилуцький // Юридична наука. – 2011. – № 1. – С. 93-100.
19. Хозяйственное право : учебник / [В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.] / Под ред. Мамутова В. К. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 912 с.
20. Щербина В. С. Господарське право : підручник – [2-е вид., перероб. і доп.] / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 592 с.
21. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США / В. Бернхем. – К. : Україна, 1999. – 554 с.

Прилуцький Р.Б. Про критерії визначення галузі права у світлі проблеми визнання господарського права самостійною галуззю права

У статті розглянуто проблеми застосування на практиці теорії поділу системи права на галузі права за предметом і методом правового регулювання, запропоновано додаткові критерії, у тому числі стосовно визнання господарського права самостійною галуззю права.

Ключові слова: система права, галузь права, предмет і метод правового регулювання, цивільне право, господарське право.

Прилуцький Р. Б. О критериях выделения отрасли права в свете проблемы признания хозяйственного права самостоятельной отраслью права

В статье рассмотрены проблемы применения на практике теории разделения системы права на отрасли права в соответствии с предметом и методом правового регулиро-

вания, предложены дополнительные критерии, в том числе относительно признания хозяйственного права самостоятельной отраслью права.

Ключевые слова: система права, отрасль права, предмет и метод правового регулирования, гражданское право, хозяйственное право.

Prylutskyi R.B. About the criteria of detaching a law branch in the light of the issue of recognising the economic law an independent law branch

The article considers the issues of practical application of the theory of division of the law system into branches according to the subject and method of legal regulation, additional criteria including the recognition of the economic law as an independent law branch are offered.

Key words: law system, law branch, subject and method of legal regulation, civil law, economic law.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2011.